

CARASSES A LA SEU DE GIRONA

UNA REVENJA RELIGIOSA I SIMBÒLICA CONTRA ELS PIRATES SARRAÏNS

La *carassa* (o *caraça*) és un cap humà, caricaturesc, de certa grandària, de vegades quasi el doble del natural, fet als segles XVII i XVIII, amb una llarga cabellera, sovint de pèl natural —amb la cua d'un cavall, per ser més exactes—, barbat i cobert amb un turbant sarraí. Esculpides amb una certa naturalitat, construïdes en fusta o cartró, aquestes peces penjaven de l'orgue de moltes esglésies catalanes, per la qual cosa sembla que originàriament, segons Francisco Baldelló, s'anomenaven *penjants de l'orgue*, tot i que finí per imposar-se el nom popular de «carassa».

AURORA PÉREZ SANTAMARÍA I PEP VILA > TEXT

Francisco Baldelló situa els orígens de les carasses a principi del segle XVI o fins i tot abans, i ho documenta: «Spirinch, imaginaire» rep de l'Obra de l'església de Santa Maria del Mar de Barcelona «3 lliures, dotze sous a compte de 12 ducats d'or que se li havien promès per l'entrellament del penjant del nou orgue» (7 d'agost de 1514). També fa referència a dades documentals de la carassa de la catedral de Barcelona, la primera de 1551. L'orguener Rabassa rep una quantitat «per adobar la carassa del orgue» (ACB, *Obra*, 1551, fol. 59). Una altra referència, de 1568, esmenta el pagament de vuit sous a Joan Moncada «per una qua (*sic*) de cavall per la barba de la carassa de la present iglésia» (ACB, *Obra*, 1567-69, fol. 81). Aquesta darrera informació documental de 1568 és citada també per Aureli Capmany, autor d'un dels primers treballs que coneixem sobre el tema, «Les carasses als orgues de les

esglésies», així com d'altres posteriors amb referències a qüestions semblants, com reparar i encarnar la carassa.

L'opinió majoritària pel que fa al seu significat —abonada també per la seva ubicació sota l'orgue— ha portat a concloure que es tractava d'una representació del triomf de les doctrines catòliques, d'una «revenja simbòlica» contra els freqüents atacs de la pirateria turca i nord-africana a les costes catalanes durant els segles XVI, XVII i XVIII, les quals varen portar a la necessitat de fortificar les viles i masos amb torres de defensa i amb les anomenades «torres de guaita» o «torres de moro» sobre els turons. Des d'un punt de vista folklòric, el record de la presència «moro» entre

nosaltres es podria documentar amb les famoses danses entre cristians i moros, en el llegendari, el cançoner i el romançer català. En les festes a Os de Balaguer, amb motiu de la benedicció de l'església parroquial nova (1769), es va fer un castell de focs artificials en què, en un moment determinat, a la traca final, es cremava l'efígie d'un moro: «No-s pot negar que-Is meresqué de tothom lo artífice y fogater que en totas demostrà sa no vulgar habilitat, singularment en la bella composició de un moro, que destinà per punt y final de aqueixos divertiments tant ple de foch y de tantas maneras, que fou una maravella».

Una manifestació similar a la carassa podem trobar-la en els *caps de moro* esculpits.

Hi ha també, en esglésies i edificis públics d'arreu d'Europa, figures mitològiques d'atlants i sàtirs, difoses des del Renaixement, que tenen una certa retirada amb aquests turcs malèvols. A la vila de Mont-ras en trobem un que

>> *Les carasses del
café L'Arc, de Girona.*

té la mateixa ubicació de la carassa, ja que es troba a la part inferior de la base del púlpit de l'església, com si en fes de suport. Però per què es troben aquests apèndixs ubicats entre aquests instruments de música? Ultra la decoració barroca de la part externa de l'instrument, un organista competent treia també profit d'aquest mecanisme. Tocant amb propietat certes notes agudes i greus, buscant sonoritats musicals expressionistes en el teclat, donava la impressió que el cap de turc articulat plorava, bramava o xisclava de pena per entre aquells tubs, en haver perdut el seu paper en la història a la famosa batalla de Lepant, el combat entre les potències de la Lliga Santa —dirigida per Joan d'Àustria— i Turquia, el 1571. Aquesta il·lustració plàstica del triomf de l'ortodòxia catòlica sobre l'Islam era una de les moltes decoracions que, com hem dit, figuraven en els orgues barrocs de nombroses esglésies catalanes.

De carasses, n'hi hagué a esglésies de les ciutats i viles costaneres catalanes i fins i tot en d'altres que no ho són, però en aquest cas creiem que per influència de les litorals. A Barcelona, a més de l'esmentada de la catedral, n'hi havia a Santa Maria del Mar i a Sant Just i Pastor. No en mancava a Cadaqués, vila molt atacada per la pirateria, i fins i tot a Sant Joan de Perpinyà. D'«Es Cap d'es Moro» de Cadaqués, se'n con-

serva una fotografia de 1919, que mostra que estava penjat a l'orgue de l'església de Santa Maria. Deien que tenia un mecanisme articulat a la boca que podia treure confits quan es batejava un infant. En altres llocs, l'organista, amb un petit mecanisme que comunicava l'orgue amb la carassa, li feia obrir ulls i boca a voluntat. Per la boca en rajaven caramels el dia dels Innocents i la nit de Nadal. Joan Amades consigna que això es feia el dia de Cap d'Any. En resten pocs testimonis, alguns de fotogràfics i, en casos molt comptats, s'han conservat, com en el cas de les catedrals de Barcelona i Girona. A propòsit d'aquest i altres encants que la catedral de Barcelona tenia i encara té per a la mainada, que llavors era molt més innocent que ara, hi ha una estrofa d'un poema de Guerau de Liost que fa així:

«Tres coses tens per la quitxalla
oh bondadosa Seu!,
les oques, l'ou com balla
i aquella gran carassa, /
trofeu d'una batalla,
per castigar-la si no et creu».

Tenim constància que, des de 1989, dintre del projecte de recuperació de la

**Buscant sonoritats
expressionistes en
el teclat, donava la
impressió que el cap de
turc articulat plorava,
bramava o xisclava de
pena entre aquells tubs**

imatgeria festiva de Barcelona, la carassa de la catedral desfila per la Fira de Santa Llúcia, entre les parades de pessebres, i ofereix llepolies als nens i nenes.

Tornem a la història més reculada. De Girona conservem un document d'arxiu de 1593, copiat en llatí en el volum de les *Resolucions Capitulars* (1590-1597) de la seu de Girona, que més tard fou extractat i ampliat en el repertori setcentista de Sulpici Pontich, que dóna fe de la presència d'una primitiva carassa a l'orgue major de la catedral. L'orgue major s'havia reparat l'any 1591, i el 28 d'octubre de 1592 s'acordà fer-hi la carassa, en aquell moment una moda, i que creiem que no té res a veure amb les dues que es conserven actualment, més tardanes.

«Els senyors Miralles i Boixeda, comissaris, digueren que en la construcció de l'orgue major s'havia de fer un cap de persona [un], altrament dit, una "carassa", donat que s'hi posen a tots els orgues d'aquesta província, i no cal que aquest sigui menys, sinó més que qual-sevol altre de la província esmentada, per la perícia dels seus artífexs». (f. 103v).

I Pontich apunta:

«A 29 abril 1591, nottari Savarrés, manual primer volum 174, (fol. 35), preu fet per reparar lo orga major en preu 1345 lliures y se donà orde de fer-hi la carassa a 28 octubre 1592... Fou acabat a 4 maig 1593. Reconegut o visurat a 2 juny ab singulars alabanças».

>> *Carassa masculina amb barba
i coberta amb un turbant sarraí.*

SA CARASSA DE SOTA L'ORGUE

«Fins l'any 1909, en el qual ocorregueren els fets de la setmana anomenada tràgica, en què les turbes populars esvalotades varen incendiar esglésies i convents quasi bé en totes les ciutats i poblacions de Catalunya on hi havia molt d'element obrer, hi hagué a l'actualment arruïnada església de Sant Joan —víctima també d'aquells lamentables fets— col·locada sota l'orgue que dita església tenia, un cap de turc que penjava de l'extrem d'un adorno que com una estalactita es destacava del mitg de l'escultura que rematava la part baixa de dit religiós instrument. Encara recordo de quan essent molt criatura la meva mare em portava a missa a dita església, la por que sa Carassa de sota l'orgue —com vulgarment se l'anomenava— em feia, i no sols a mi sinó que a totes les criatures en general; i era natural que així fos, perquè l'aspecte sinistre de la seva fesomia no era el més a propòsit per a inspirar altra cosa a cap criatura ni goig a cap persona major. El seu tamany era aproximadament com dos vegades el natural i anava abillat amb un turbant de virolats colors, per sota del qual penjaven unes despenades melenes negríssimes, que feien bon conjunt amb les llarguíssimes barbasses del mateix color que adornaven sa antipàtica fesomia, i es destacaven d'entremig d'elles els ulls tant oberts, que encar que inanimats tenien emperò una expresió de rancúnia tant marcada, que, com si tinguessin força magnètica, obligaven a hom a dirigir-hi sempre la seva mirada.

L'origen de penjar el cap de moro sota l'orgue de moltes esglésies parroquials de pobles i ciutats costers, costum que encar actualment n'hi ha alguna que conserva, data del any 1571 regnant Felip II, en el qual tingué lloc la batalla de Lepant, en la qual les armades aliades d'Espanya i Venècia protegides pel Papa, i sota el manament suprem de l'almirall de Castella D. Joan de Austria, derrotaren completament la turca i li mataren per sempre més el dimoni dels mars, que fins a les hores havia tingut al seu poder i del qual abusava descaradament piratejant i saquejant al seu caprici els vaixells que navegant tenien la desgràcia de caure a les seves urpes.

Amb motiu doncs d'aital aconteixament, que fou molt celebrat per tota la cristianitat, el Papa i el Rei Felip II donaren facultats per a que en els pobles marítims que haguessin contribuït a tant memorable fet, de penjar com a trofeu de victòria un cap de turc sota de l'orgue de sa respectiva parròquia, i a Ganxònia es penjà a sota de la de Sant Joan en virtut de pertènixer la tal al poble, ja que la del convent pertènexia, en aquella època, a la comunitat de monjos Benedictins».

Les dues carasses conservades al cafè L'Arc, de Girona

Aquestes carasses de la Seu de Girona, malvenudes després de les recomanacions del concili Vaticà II, en el sentit d'eliminar andròmines sospitoses dels temples, sorprenen per la peculiaritat de ser una parella. La figura masculina respon als paràmetres a què hem fet referència en definir la carassa: turbant, barba i boca entreoberta, perquè poguessin rajar-ne caramels i confits a les festes senyalades, per a la joia dels infants.

Però la barba no és llarga i de cabell natural, com consta documentalment a la catedral de Barcelona, i com sembla que també ho era a d'altres. Tant barba com bigoti han estat obrats juntament amb el cap, amb el qual constitueixen una sola peça de fusta. Cal destacar l'expressivitat del rostre i la gran qualitat es-

BIBLIOGRAFIA

Sala Bouda, Manel «*Sa Carassa de sota l'orgue*», dins *Contes i costums empordanesos*, ER Edicions Catalanes. Sant Cugat del Vallès, 1983, p. 41 a 43. (Transcripció literal).

JUAN PUJADO

>> *La carassa femenina del cafè l'Arc de Girona.*

cultòrica de tot el conjunt. Al costat dret del turbant hi ha el número 98, detall que fa pensar que la peça podria haver estat esculpida el 1698. No creiem que es tracti del 1598, ja que l'expressivitat del rostre ens faria pensar en el Barroc i, menys del 1798, no sols per l'accentuat realisme del rostre, sinó també perquè a final del segle XVIII ja no existien els atacs de la pirateria.

El que sigui parella d'una figura femenina ens sembla —com hem dit— sorprenent, excepcional. No hi ha notícies de carasses femenines. Aquesta porta una diadema com la d'una senyora noble catalana. Podria ser una captiva? Però ens sembla que s'ha de descartar que es tracti d'una dona mora o turca per la decoració del cap. Les seves faccions són suaus, i l'expressió serena. En resum, es tracta d'un cap molt diferent del «moro» o «turc». També és una escultura de qualitat, obrada al mateix taller, com es pot apreciar per les dimensions i acabats del cap.

Totes dues peces són, possiblement, obra d'un mestre del taller, per la seva qualitat, però no podem dir amb seguretat quin seria l'escultor. Als inicis del segle XVIII van fer obres a la seu gironina Joan Torras, Pau Costa i, més endavant, el seu fill Pere. I precisament les targetes que hi ha al cafè L'Arc atribueixen les figures als Costa: «Cap de turc atribuït a Pau i Pere Costa, del 1710 al 1730». Penso que la raó és tant la que acabem de dir com el prestigi d'aquests escultors.

Aurora Pérez Santamaría i Pep Vila són estudiosos de la cultura.